

livet på Riten då seklet var ungt

Sedan får vi höra talas om gården Ritens. Stora huset med kall, skranglig veranda och skuggig och fuktig matsal hyrdes ut på sommaren.

Gårdens folk, det var farfar Sjölander med långt vitt skägg, mor Söderholm (gamla mormor, Anna Karis mor), Mats Sjölander, Anna Karis man, som var fyrvaktare på Almagrundet, h. h. Anna Kari samt barnen Sven, Svea och Martin. Sven var lots.

Gården hade 5 kor och 1 häst som blev över 30 år gammal, Nuppe. Åkrarna och ängarna som hörde därtill var väl fördelade med en bit här och en där över halva stora ön. Skiftet var visst ännu inte genomfört på Singö. Anna Kari vandrade långa vägar (med en stickning i händerna) för att mjölka korna eller körde med häst och vagn. Betet var på strandängarna, inne i skogen och ute på de små öarna. Den långa vägen till Ellan fick korna gå. Kalvarna och fåren togs i båt och släpptes på holmar och öar. En särskild färja var byggd för detta med höga sidor. Vassen togs väl tillvara och skars från båtar. Löv insamlades och fåren fick asplöv och björklöv i kärvar.

Brygghuset

På sommaren bodde man i brygghuset. Där fanns ingen järnspis utan en öppen spis med trefotställning. På den ställdes kopparkastruller och finkaffepannan. Järngrytor och andra pannor hade egna trefötter. Vidare fanns en bakugn med äril där rågkakor bakades på enrisbränsle. Till midsommar skurades och lades enris på golvet. En granruska låg väl också som vanligt framför dörren att torka av sig på.

Anna Kari lade ut skötar och saltade strömming och torsk. Visst var det ett fruntimmersvälde där.

Förbi Ritens gick den väg som användes för transporter över isen "vintervägen". Skogen var otroligt välskött och varenda torr kvist tillvaratagen. Hästarna och korna skötte om champinjonodlingen men det gällde att plocka dessa läckerheter i stora säckar innan kreaturen åt upp dem. Äggsvampar stora som kålhuvuden växte på gårdsplanen och därav kunde man steka svampbiff. Nere vid stranden låg uråldriga båthus i silvergrå färgskala. Stränderna var väl avbetade och rena och fina så man kunde gå hela vägen utefter, då och då med ett hopp över en gårdsgård eller en stätta. (Sedan korna har blivit moderniserade har stränderna växt igen och blivit en enda sumpmark). Det lät farligt att gå där för hästarna kom galopperande så marken skakade för att få socker och bli klappade.

Trodde någon att där var en idyll. Tuberkulosen härjade så till och med korna i lagården hostade. Första året familjen W hyrde där låg farfar i kammaren i storstugan och där blev det varsel om "glädjelic" till slut. Mats blev också sjuk och låg länge i lilla stugan. Sedan dog Svea också efter att ha förkyllt sig efter en dans i Grisslehamn. Den sommaren hyrde faktiskt W hos lotsen Söderman i byn för smittans skull.

Mormor mjölkade. Liten, mager och böjd. Badade gjorde de möjligen till jul någon gång. Enligt Ragna tvättade sig dock mormor i en stor panna som ursprungligen var avsedd för råmjölk = kalvdans.

Allting sparades förstås, under ett uthus låg alla gamla skor sedan början av 1800-talet, minst.

Men för all del, fint kunde det också vara. När sommargästerna kom från stan var det nyskurat och vått och enrisat, och kaffebordet dukat, med vetelängder och sockerkaka. Ägg fanns det ju gott om, hemkärnat smör var mycket gott. Anna Karis kokta saltströmming måste ha varit extra läcker, och spädkalv slaktades till kalvstek eller vad det nu var.

Vi bodde i många år hos Anna Kari. Hon var en stor domptör, 4 katter, 2 skator, Vipan och Kalle, en hund och en häst. Nuppe, hästen stack in huvudet genom fönstret och gnäggade, gick inte därifrån förrän han fått socker och torrbröd.

En gång stod Nuppe framför ingången och släppte inte in oss. Som tur var kunde en av oss gå runt huset och krypa in genom fönstret – och komma ut med socker. Då gick han från dörren. Skatorna fick nypa katten i svansen och

katten härmade vår hund när Anna Kari sa "hur gör Missi". Då satte sig katten på bakbenen och viftade med frambenen. Nenne kallade vi Sällskapskatten. När Anders, 4 år, satt i sitt lilla tält med katten i knät, var det inte värt att någon av de andra katterna, det fanns fyra st, kom i närheten, då fräste hon. Kersti, ett och ett halvt år, hade fallit omkull och låg skrikande på marken. Katten tog väldiga tigersprång fram till henne, lyfte upp hennes huvud med ena tassens, den andra på kinden och jamade hjärtslitande. K. tystnade. Då gick katten. K. tyckte det var roligt så hon satte igång med nya skrik. Katten störtade tillbaka och gjorde samma sak. Då lade jag mig i leken och tog upp K.

Äpplen hängde lågt. Du får inte ta några från träden förmanade jag, men om det ligger något på marken får du ta det. Det fanns inget på marken. K. tittade på äpplena i trädet och såg fundersam ut. Det var ju lätt avhjälpt. Hon tog äpplen från trädet och la dem på marken. Nu hade hon ju varit lydig.

Elsy och jag sov på övre verandan med dörrarna öppna. Tidigt på morgnarna kom skatorna och väckte oss. Det hjälpte inte att vi drog lakanen över huvudet, skatorna drog av dem och hackade oss i huvudet (!). Att stänga dörren hjälpte inte, de knackade då i väggen eller på fönstret. Hade vi inte försett oss i förväg måste vi gå ner. De satt på sängkanten och väntade.

Vipan och Kalle försvann en dag. De trodde kanske att de kunde nypa vilken katt som helst i svansen. Vi sörjde djupt.

Missi (hunden) hade blivit ormbiten i nosen. Vi var och plockade bär och hunden skällde som besatt, det var omöjligt att få henne därifrån. Till slut kom hon fnysande och föll ikull. Vi bar henne till löjtnant Luttropp. "Häll ammoniak på nosen", sa han. Hon reagerade inte det minsta. Vi gick hem med henne. Då kom mor Söderholm till hjälp. Hon fällde upp ett knivblad, la det på hundens nos, två fingrar på kniven och så stirrade hon ut i rymden och mumlade en lång, ohörbar ramsa. Så fällde hon ihop kniven och sade, "nu dör inte hunden". Det gjorde den inte heller, efter en stund började hon röra på sig och blev alldeles bra.

Vidskepelsen på ön var stor. Skrek en uggla eller ylade hunden, betydde det något, väder och vind hade mycket att förtälja. När någon gammal stackare som inte kunde arbeta längre dog, kallades det "glädjelic".

Anna Kari stod på gården och med livliga rörelser och många roliga historier berättade hon om hur det gick till när vägglössen skulle utrotas från Singö. En trollkunnig gumma försäkrade att hon kunde göra det mot betalning. Hon

samlade alla vägglössen i en bred flod och ledde dem mot havet. Där skulle de dränkas. Väl kommen dit begärde hon sin belöning. De snåla öborna vägrade. "Helt om marsch", sade trollgumman och floden vände. Vad hon skulle ha för betalning har jag glömt, men att floden vände är säkert, för visst fanns det vägglöss på Singö.

Anna Kari hade sett "skogsråa", hon var lång och hade långt, grönt hår och hängde i strupen på en av hennes kor. Ragnhild försökte förklara det på ett naturligt sätt. Kanske var det en stor snok som bytte skinn och bitit sig fast i kossan medan hon låg på marken, eller något annat långt skogsdjur. Men ingenting kunde rubba hennes övertygelse. Det var "skogsråa".

Anna Kari skulle till insjön och mjölka. Där hade hon betesmark. Mor Söderholm och hon drog iväg med varsin skrinna och stora flaskor, morgon och kväll den långa vägen. Någon gång fick Nuppe köra. Anders fick följa med en gång längre fram.

Martin hade en stor båt, skolbåten. När näten hängde på tork i "vattgåln" förstod jag att de varit ute. Jag såg dem aldrig komma hem med någon strömming, de kom för tidigt på morgnarna.

Den båten skulle vi låna en dag. Meningen var att ro ut i motvind och segla hem. Martin satte upp masten och gjorde iordning seglet. Det fanns fyra åror och vi kunde ro. Matsäck och stora kaffepannan med kork i pipen och tidningar

om tog vi med. Även baddräkter. Vinden blåste från Riddarskäret. Dit rodde vi och ankrade i lä. Vi åt ombord och hade just den underbara sjö vi önskat oss. Jag tycker det börjar blåsa, sa mamma. – Det gör ingenting, vi har rak medvind, sa Bia. Men det började gå vita gäss på fjärden så vi hissar segel. Bia satt vid rodret. – Lösa skot, sa jag. – Å, sa han och skrattade, - Lyd, sa jag. Vi hade god fart. – Vad skulle no göra om vi stjalpte, sade någon. – Bry er inte om mig, sa Fanny, jag går till botten som en sten. – Jag håller Missi i svansen. Sa mamma och vi hade mycket roligt. Krasch, masten bröts vid fästet och föll snett i båten. Skotet löpte ut och seglet och den tunga bommen föll över bord. Vi satt alla på vindsidan så ingen blev skadad. Vi såg ut över fjärden, inte en båt syntes. Vi måste klara oss själva. Det gick. Med förenade krafter fick vi seglet ombord. Bia satt kvar vid rodret och vi guppade framåt. – Titta, där står någon och vinkar åt oss, sa Bia. Vi är upptäckta. Vi viftade tillbaka av alla krafter. När vi kom närmre såg vi vem som vinkade. Det var den vita tofsen på en kosvans. Kossan hade sökt skydd i det gamla tältet och hela svansen fick inte rum. Men vi behövde ingen bogsering, vi styrde rakt mot båthuset. Där stod Martin och han fick ta hand om eländet. Masten var helrutten. Vi gick hem och satte på stora kaffepannan. På kvällen gick Elsy och jag till Tranvik efter mjölk. Det var på de promenaderna vi hörde så mycket fågelsång. Det var väl trastar som sjöng så vackert om kvällarna.

Det fanns vackra skogar på Singö. Vi var ute och plockade nattviol. Jag fick se ett bra klätterträd. Det måste prövas. Kommen halvvägs tyckte jag att toppen vajade så underligt. Jag fortsatte men stannade tvärt. Däruppe satt Elsy och gungade farligt. Kom genast ner, skrek jag, begriper du inte att det är farligt. Hon var djärvare eller dummare, vilket man väljer, än jag. Hu! Det knakade när hon klättrade ner. Jag var rädd och tyckte inte om att klättra i träd sedan.

Ut till udden ledde en vacker gångstig. Man fick klättra över gårdsgårdar och stättor. Där fanns gott om skogsfågel. En tjäder flög upp knappt en meter från mig, flera små ungar flaxade efter. Jag vet inte vem som blev räddast, tjädern eller jag. Linnea kunde vi plocka i långa längder, svamp fanns det hur mycket som helst. Tore hade sin stuga där ute, med den underbaraste sandstrand och hur mycket fisk de ville ha i sjön. (Men hela paradiset tog slut när stora landsvägen från Stockholm byggdes med broar över öar och sjöar. Nu liknar det forna naturreservatet mest en sophög. Min bror sålde sin stuga).

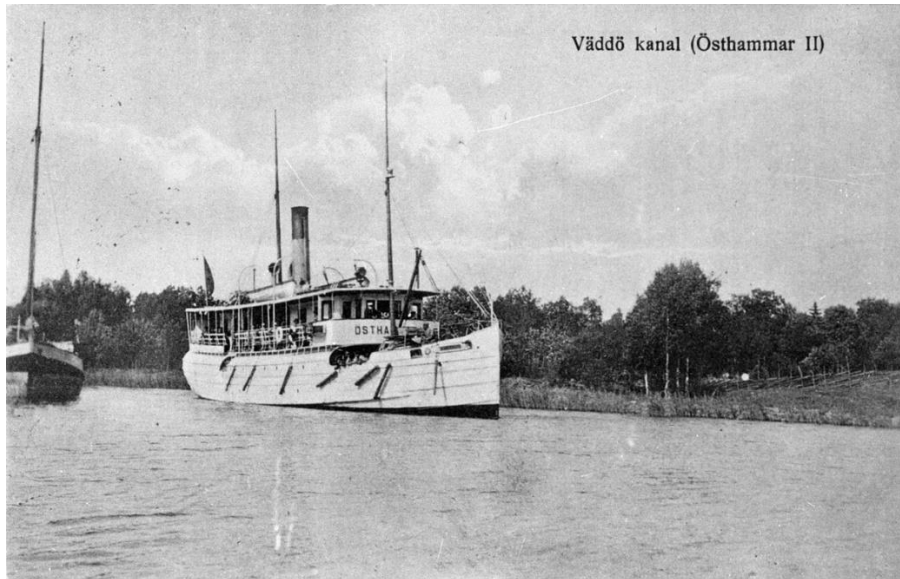

Sundberg var fiskare. Jag följde med i deras stora båt när de lade ut strömmingsskötarna i Ålands hav. Marie Sundbergs bror var fyrmästare på Svartklubbens fyr och där gick vi iland efteråt. Han visade mig fyren både utan och innan, det var mycket intressant. Den lilla stugan var ett under av prydlighet. Där åt vi vår matsäck och drack kaffe. Vi hade riktigt roligt, både Marie och hennes bror var glada, pratsamma människor, så timmarna går.

När jag kom tillbaka stod Anna Kari på gården i spänd väntan. – Hur mycket fick ni? – Jag satte upp ett finger. – Åh, fick ni en hel tunna? – Jag skakade på huvudet. – Jaså, en fjärling. Ny skakning. – Åh, bara en val, – men då sa jag som det var: - en strömming. Sälen hade ätit av alltihop, där satt bara huvuden kvar och vad värre var, skötarna var tilltrasslade och trasiga här och var.

Ja, Anna Kari slog sig på knäna och skrattade ohejdat, den här gången behövde hon inte var avundsjuk. Det var annars en svår sjuka på ön. Alla gned och sparade och satte in på "bantjen". Den som hade mest på "bantjen" var mest ansedd. Stackars Marie hon hade en stolthet, hon var trött på att kallas Sundbergs Marie, hon ville heta fru. Hon tog sina surt förvärvade pengar och köpte in sig på ett hem. Där fick hon heta fru Sundberg, men stackars fru Sundberg föll utför en trappa och bröt nacken.

Sundberg hade ett annat humör, han skrattade och tog det hela lätt. - Jag hade ingen fisketur den här gången heller.

Östhammar II var en opålitlig båt. Rätt som det var hade den maskinhaveri. En höst när Ragnhild och jag for hem före de andra satt vi kl 9 på bryggan och väntade, och vänta fick vi. Vid 16-tiden på kvällen kom båten. På bryggan stod en tom tunna, på den slog den ena av oss takten till en melodi, den andra sjöng den efteråt. Vi kunde massor av operamelodier och hade tacksam publik, vi var inte de enda som väntade. Matsäcken åts upp och kaffet dracks ur, och väntan blev lång. Äntligen. Maskinhaveri förstås. När vi kom till Stockholm på morgonkvisten, satt Jonas Nygren på ett säte och väntade. Det kan man kalla trogen kärlek. Men den belönades inte, Ragnhild gifte sig med en annan.

En gång satt vi på bryggan och såg båten komma, men den försvann. Vart tog båten vägen, frågade vi en gumma. "Höstammar o ar ja gått te hediotemme o vea" sa gumman. – Va? sa jag. – Samma ramsa en gång till. O kom så småningom från hediot-emmet. Från hemmet köpte vi hellinnelakan, jag har dem kvar ännu, omsydda till haddukar, tjocka och fina. Fyrskrift heter visst väven.

Att fara genom Väddö kanal var en prövning. Brygga vid brygga i all oändlighet. Potatissäck och mjöldito, plank och cement lastades av och på. Kanalen var avstängd en sommar och vi gick över Ålands hav. Naturligtvis var det storm just den dagen. Båten var som vanligt överlastad, det fanns knappt en sittplats på överdäck. Båten gungade sidledes. Alla var sjösjuka, kolonibarnen låg utsträckta på mellandäck som trasor. Mamma och syskonen var sjuka. En hovkapellist, hängde över relingen med både hatt och pincené på. Det var bara jag som gick fri. Jag satt på överdäck och hjälpte till att gunga båten. Men hu så det såg ut på mellandäck.

Mat behövdes aldrig saknas på Singö. Vi kunde meta hur mycket abborre som helst. Jag satt vid stupet, med fören på några decimeters djup, och aktern över branten. Det var ett bra nappställe. Jag hade fullt med abborre i båten. Då fick jag mitt livs napp. När jag mätte upp längden skrattade de: fiskehistorier. Men det var det inte, jag fick den över vattenytan men inte in i båten. Den knyckte till och reven gick av. Det måste ha varit en lax. Jag visste att det fanns lax i sundet. Det var andra gången reven blev avsliten, första gången var den av sytråd. Jag låg på mage och fiskade på ångbåtsbryggan och fiskade ål i Vretavik. Nu var det en riktig metrev. Då var jag besviken men det var ingenting emot när laxen gick.

När det stormade gick vi ut på den yttersta klippan för att höra dånet från Ålands hav. Det var storslaget och skrämmande. Vi kunde inte höra varandras röst hur mycket vi än skrek.

Det var ofta dimma. Då hördes mistluren från Svartklubbens fyr över hela Singö.

Löjtnant Luttrupp hade varit frivillig i dansk-tyska kriget. Nu bodde han på Singö och odlade rosor. Han inköpte många sorter från utlandet och ympade och experimenterade. Han var postmästare en tid, kontoret var innanför Lalérs affär. Här träffade vi honom ofta. Astrid och jag hade rödrutiga bomullsklänningar, så han kallade oss flugsvamparna. En vacker dag bjöd han in den ena flugsvampen att bese hans rosengård. Det var en dag som jag aldrig glömt. I en lång bred sänka, väl skyddad för nordliga vindar, låg rosengården, omgiven av ett staket. Vilken underbar syn! Endast rosor i alla färger, buskar och stamrosor i långa rader. En stamros hade stora klasar av små skära rosor, såg ut som vindruvsklasar. Det är omöjligt att beskriva doften och skönheten. – Det märkvärdigaste var en stamros med gröna rosor. Bladen hade den vanliga färgen, men rosorna var ljusgröna. Jag fick en ros. I stället för att torka eller pressa den satte jag, min dumbom, den i vatten. En otroligt välskött rosengård, inte en vissnen ros. Jag var för ung och oerfaren för att fullt uppskatta besöket. Hans entusiasm var minnesvärd.

Johan Fredrik Wilhelm Dumrath f1845

Det stora jägmästarbostället på Singö låg på norra sidan. Jägmästare Dumrath inbjöd Astrid och mig att bese det. Underbart! Han talade om att alla trädslag i Sverige växte på hans tomt. Till och med en bok. Äpplena på träden var stora och röda. Vi fick mycket med oss hem till syskonen.

Han talade om att han hade en son som var sjökaptan. Han tyckte att jag skulle passa till sjömanshustru så han friade till mig för sin sons räkning. Har man hört på maken! Jag kunde ju inte säga ja. Längre fram i tiden var min systerdotter som femåring där, i sällskap med större rackarungar och pallade väldigt stora äpplen, har hon berättat för mig.

På höger sida om ångbåtsbryggan låg ett mycket vackert hus med stor trädgård, alldeles nere vid sjön. Där bodde först en familj Tornerhjelm. Sedan köptes stället av överbibliotekarie Annerstedt från Uppsala. Han vårdade trädgården, så den blev om möjligt ännu vackrare. Man såg honom ofta på vägarna körande en skottkärra. I den hade han kospillning som han kallade "markens guld". Bönderna hade förstås roligt åt hans samlande. De förstod sig inte alls på trädgårdsodling på Singö. En gång i veckan kom en motorbåt fullastad med grönsaker till ön. Om de uppskattat "markens guld" kunde de åtminstone haft dill och persilja, men det hade de inte. Det enda som fanns var bondbönor och det var vi glada för. De hade något på Singö som inte fanns varsomhelst, den godaste sandjordspotatis. Vi tog alltid med oss en säck, minst, till Stockholm.

Under sanden i sjökanten fanns mjuk fin blålera. Den gjorde jag olika figurer av, huvuden och djur. En gris var särskild lyckad med tryne och knorr på svansen. Luttropp kom och fick se samlingen. "Sluta med baletten genast och gå in vid Konstakademin" sa han. Det lät frestande, men hur skulle jag kunna det? Jag måste ju ha en inkomst.

När hon höll på att packa sa mamma flera gånger: "Nu säger jag som jag alltid har sagt, att nu är det sista gången jag är med om de här sommarnöjesflyttningarna". – Hur ska mamma kunna bli 100 år om mamma sitter här hemma och varken får saltbad eller luftombyte? Hon skulle bli 100 år, sa hon alltid. Hon tyckte mycket om att bada och var alltid med i skogen och plockade bär, men så fort det blåste upp en storm sjöng hon höstvisor. Vi överröstade henne med vårvisor, men hon längtade faktiskt hem. Det tyckte vi förstås var dumt. Varje gång vi kom hem igen från de stora vidderna hade huset och gården krympt till ett leksakshus. Men mamma var nöjd att vara hemma igen.

På Singö hyrde så småningom en hel del av våra vänner. Emil Stiebel bodde tvärs över vägen. Adolf Wiklund hyrde två år av "ordföraren". Vi spelade krocket så fort vädret tillät. Major Rosenius hyrde av båtbyggare Larsson. Alla åt vi middag hos varandra och spelade bridge. Stiebel kunde inte bridge, så det blev mest tjuv och rackarspel, 21 mest. – Längre frami tiden köpte Richard Norrvreta. Där bodde Ragnhild sedan och vi också ett år. Papegojan "Vackra Jacop" var med då. En dag var han försvunnen. Vi ropade. När han var mätt kom han, han hade suttit på marken och ätit lingon. En dag när han satt i äppelträdet, hörde jag hans försvarsskrik. Jag rusade ut. Åt ena hållet flög

papegojan, åt det andra en hök. Vi trodde ju inte att hans vackra färger skulle synas bland röda äpplen och gröna blad.

Vi skulle från Hörnängen till Norrvreta. För säkerhets skull stannade vi före Skatudden och gick upp till Larsson och frågade om han trodde vi kunde fortsätta. Ja, det blåser ju lite, sa han. Vi fortsatte runt udden och möttes av en väldig våg. Fören flög i luften. Vänd, skrek jag åt Ragnhild, hon satt vid styret. Båten dök och på mellanrummet till nästa våg hann vi vända. Det kallade Larsson för "lite blåst". – Vi hade packat matsäck och for från Norrvreta. Wiklunds var med i båten, vi skulle till Loskären mitt emot ångbåtsbryggan. Schemmi, lapphunden med sin tjocka päls, fick inte följa med. Han sprang utmed hela Singöstranden. När vi var mitt ute på fjärden hoppade han i sjön för att simma efter oss. Vi vände genast och styrde mot honom. Då var hans tjocka päls genomdränkt och jag hade svårt att få upp honom i båten. När han hade torkat och vilat ut, fick han en hel biffstek och många klappar. Vi försökte inte fara ifrån honom någon annan gång.

Kalvhagen hette "kolischhagen" och på korna ropade man "kolisch, kolisch, kolisch". Då kom de med bjällerkon först, skumpande i full fart, för att få lite "lort", ogräs från potatisåkern, och för att bli mjölkade. "Jöre jeld", göra eld. "Hirre", herre. "Örnhängen", Hörnängen.

Richard Ohlsson med familj köpte i Norrvreta. Där fanns en lillstuga som var uppäten av hackspettar och myror och hade ett stort hål i väggen, det var förstås mycket spännande och kusligt, och där fanns båthus och badsump och en potatisåker, med bästa sandjord där knölar och rädisor växte "biggest in the world" och stättor och ugglor i skogen.

Amalia bodde ganska mycket på Norrvreta. Hon steg upp klockan fyra om morgnarna för att väva trasmattor, det var så roligt. Så skulle Amalia en gång med båten till stan. Hon kom försent förstås och pustade borta i backen när båten lade ut. John ingrep och räddade situationen med att ropa "snälla kapten, vänta, svärmor skall med", till alla passagerarnas förnöjelse. Se, där kom svärmor äntligen illröd i ansiktet och med kom hon. Amalia fick aldrig höra denna historia och det var kanske bäst.

Ett av mina bästa minnen från Norrvreta är de präktiga "landgångar" som bröts av stora runda kakor torrt rågbröd med hål i mitten. Dessa ställdes travade bakom varandra i ett glas mjölk och fick blötna undan för undan medan man

från andra sidan avbetade den uppmjukade biten. Det var andra grejor det och de bakades i Grisslehamn.

Ragna och Astri Ohlsson (*förmodligen systrar till Richard Ohlsson*) var nog så påhittiga. Ragna ramlade utför en gårdsgård eller vad det nu var och slog i ett revben som ömmade. Hon fick det goda rådet av Dumrath att "det skall man lägga konjak på". Sagt och gjort, förmodar jag, konjak fanns i huset. Vidare hade Ragna feber en gång. Enligt Dumraths medicin skulle man lägga salta sillar under fotsulorna för att dra ut febern. Sillarna blev så gott som stekta inuti ett par strumpor och så, febern gick bort. Amalias huskur var fårtalg under fötterna på förkylda barn, sedan gned hon och satt en yllesocka på.

Vidare skulle man bära en rå potatis i fickan för att undvika reumatism. Ragnas kyrkogårdshistorier är förmodligen fullständigt sanna.

Varje år sade Amalia "nu är det sista gången jag åker ut till Singö". Bad företogs säkerligen varje dag, även vid otjänlig väderlek. Amalia var inte minst energisk med att bada, ännu 1940 hoppade hon i, hoppade upp och ned och plaskade och skrek kokett, hi hi, iförd muslinbaddräkt med volanger, blå. (Hon kunde simma som en fisk, fast kanske inte i åttioårsåldern).

Här slutar historien om Singösomrarna, jag vet inte var Torbjörn Sjölander fick manuset ifrån. Det var nerknackat på skrivmaskin med sidorna numrerade från 49 till 59. Den ingick nog i en längre berättelse som kanske finns kvar hos någon i släkten Wasmouth.